

Bewegen beleven

Betrokkenheid bij de les LO als groepsgebeuren

In 2007 is het *Basisdocument bewegingsonderwijs in de onderbouw van het voortgezet onderwijs* verschenen. In het basisdocument worden vier sleutels onderscheiden als referentiekader voor kwaliteit. Eén van de vier sleutels is 'bewegen beleven'. Het 'bewegen beleven' is in het basisdocument uitgewerkt in twee aspecten. Het tweede aspect, de betrokkenheid van de leerling bij de les als groepsgebeuren, biedt een kader om de sociale ontwikkeling van leerlingen bewegingsonderwijs te evalueren.

Door: Ger van Mossel

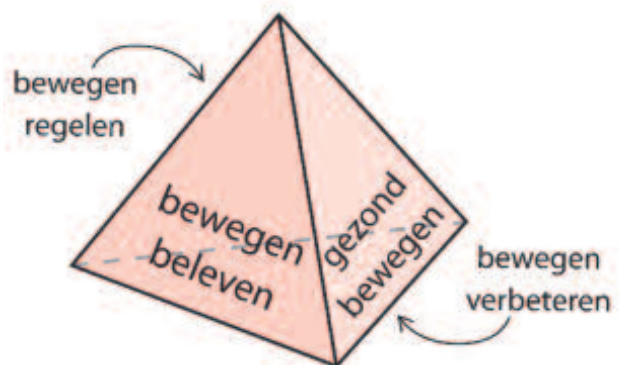
bewegen beleven: betrokkenheid bij de les als groepsgebeuren

Bij het bewegen beleven gaat het om hoe de leerling de lessen ervaart: wat doet het met de leerling? En dan bedoelen we niet alleen of de leerling het 'leuk' vindt. Het gaat erom of de les 'leeft' bij de leerling en hoe hij die verwerkt. Hoe de les wordt beleefd door de leerlingen blijkt uit twee gedragsaspecten: zijn of haar gerichtheid op bewegen (in hoeverre gaat de leerling in op de bewegingsuitdaging?) en zijn of haar betrokkenheid bij de les als groepsgebeuren. Het tweede gedragsaspect operationaliseert de sociale ontwikkeling van de leerling in concrete gedragsomschrijvingen op vier verschillende niveaus bij het deelnemen aan bewegingssituaties (zie de tabel). Het biedt een kader om het sociale gedrag van individuele leerlingen of de gehele groep te observeren, te waarderen en eventueel te rapporteren.

Hoe gaan de leerlingen om met regels, in hoeverre werken zij zelfstandig en hoe gaan ze om met elkaar? Bijvoorbeeld de leerling helpt uit zichzelf mee met opstellen en opruimen van het materiaal en denkt zelf na waar de materialen moeten staan (omgaan met regels op vervolgniveau) of de leerling voert opdrachten uit met verschillende leerlingen en speelt in op verschillen (omgaan met elkaar op gevorderd niveau).

Bij omgaan met regels gaat het om het maken van afspraken, respecteren van regels, zorgvuldig en op de juiste wijze omgaan met het materiaal en de omgeving (eigen sportkleding/spullen).

Bij zelfstandig deelnemen gaat het om het zelf verantwoordelijk zijn voor het starten, op gang houden en afsluiten van bewegingssituaties. En bij omgaan met elkaar gaat het om het samenwerken met andere leerlingen, fair play en omgaan met verschillen.

Figuur 1: Tetraëder met de vier sleutels

bijdrage van bewegingsonderwijs aan de sociale ontwikkeling?

Harry Stegeman (2007) concludeert in zijn literatuurstudie naar effecten van sport en bewegen op school 'Er is aanleiding om te veronderstellen dat deelname aan sport en bewegen onder voorwaarden (waaraan in het kader van het onderwijs bij uitstek kan worden tegemoetgekomen) bij kan dragen aan het bevorderen van prosociaal gedrag.' (p. 23). ... 'Het is zonder meer duidelijk dat eventuele effecten zich niet per se voordoen. Ze resulteren niet als vanzelf uit de deelname. Of en hoe zij zich voordoen, hangt nauw samen met de aard van de interacties tussen de leerlingen en de docent. Of effecten worden gerealiseerd, is geheel afhankelijk van de context waarin de activiteiten worden aangeboden.' (p.21).

Daarnaast blijft het zeer de vraag in hoeverre er van de sociale ontwikkeling transfer plaatsvindt naar andersoortige (bewegings)situaties. Een leerling kan zich tijdens de lessen bewegingsonderwijs hulpvaardig gedragen naar klasgenoten en vervolgens op zaterdag zeer onsportief zijn op het sportveld. Andersom komt ook voor, de leerling die onzelfstandig deelneemt aan de voetballessen bij bewegingsonderwijs, maar die dezelfde avond zijn eigen warming-up doet voorafgaand aan de training. Effecten zijn zeer contextgebonden.

Effecten van de lessen bewegingsonderwijs op de sociale ontwikkeling zijn afhankelijk van de manier waarop het in de lessen aan bod komt. Niet vanuit het idee dat de sociale ontwikkeling van leerlingen nu opeens leidend zouden moeten worden voor de lessen. Het leren deelnemen aan en waarderen van bewegingssituaties staat centraal in de lessen bewegingsonderwijs. Een belangrijk aspect hierbij is dat de leerlingen betrokken zijn bij de les als groepsgebeuren. Van goed opgeleide docenten bewegingsonderwijs mogen we verwachten dat zij hun leerlingen hierbij begeleiden en hierop aansturen. Mogelijke effecten op sociaal gedrag *tijdens* de lessen bewegingsonderwijs lijken hiermee gewaarborgd.

docenten verschillen

Bij bewegen beleven gaat het erom dat de leerlingen positief betrokken zijn bij de les als groepsgebeuren. Dit gaat echter niet vanzelf. Iedere docent heeft hiertoe zo zijn of haar eigen aanpak.

Uit onderzoek bij bewegingsonderwijs in het voortgezet onderwijs blijkt dat het oordeel over de docent ('nice and good') de belangrijkste factor is voor een negatieve of positieve waardering (leuk, uitdagend, tevreden, belangrijk) van de leerlingen over de lessen bewegingsonderwijs. Het verschil in oordeel over hun docent verklaart voor ruim 20% de verschillen in hoe leerlingen de lessen bewegingsonderwijs waarderen (Van Mossel, 2007). Ter vergelijking: de mate van sportiviteit (beweeg- en sportdeelname en bewegingsbekwaamheid) verklaart voor 6% van de verschillen in waardering. Het is niet zozeer de sportiviteit van de leerling, maar veel meer het oordeel over zijn of haar docent dat leidt tot een positieve waardering over de lessen bewegingsonderwijs.

Ook de mate waarin zelfstandig samenwerkend wordt geleerd tijdens de lessen bewegingsonderwijs wordt door de leerlingen verschillend ervaren (Van Mossel, 2007). Bij de ene docent helpen de leerlingen elkaar vaker en wordt er meer aan zelfstandige opdrachten samengewerkt dan bij de andere docent. Met andere woorden er zijn grote verschillen in het oordeel van leerlingen over hun docent, de ervaringen met betrekking tot zelfstandig samenwerkend leren en daarmee de betrokkenheid van de leerlingen bij de lessen bewegingsonderwijs.

ontwikkellijn

Zoveel leerlingen, zoveel verscheidenheid is er tussen leerlingen. De ene leerling beweegt om een eigen prestatie neer te zetten, de andere leerling beweegt graag recreatief samen met anderen. De ene leerling doet vooral graag zelf mee, de andere geniet minstens zoveel van zijn rol als organisator. De ene leerling speelt de bal altijd hard aan, de ander past de snelheid van de bal aan, aan het vaardigheidsniveau van zijn teamgenoot. De ene leerling wil zo snel mogelijk scoren, de andere leerling spart met zijn tegenstander. De ene leerling helpt klasgenoten, de andere leerling is meer betrokken op zichzelf. Veel leerlingen houden zich aan de regels, anderen zoeken steeds de grenzen van wat wel en niet mag op. In hoeverre zijn de leerlingen zichzelf bewust van hun gedrag? Sommige leerlingen zijn zich niet bewust van hun asociale gedrag. Tijdens lessen bewegingsonderwijs moeten we hen vaak corrigeren (negatieve conditionering). We zijn al blij als deze leerlingen zich daarna wat bewuster worden van hun asociale gedrag. Ze kunnen zichzelf al beter sturen. Een volgende stap is dat leerlingen zich bewust worden van hun sociale gedrag. We kunnen dat bevorderen door dat gedrag te complimenteren (positieve conditionering). Het mooiste is als leerlingen onbewust zijn van hun sociale gedrag. Met andere woorden het gedrag is als vanzelfsprekend, geïntegreerd in hun overtuiging, identiteit en betrokkenheid.

Hoe kunnen we leerlingen daarin waarderen en eventueel over terugrapporteren? Docenten herkennen vaak de bovengenoemde gedragsaspecten als een ontwikkelingslijn waarop ze uitspraken kunnen doen over hun leerlingen. De aandacht voor de diverse gedragsaspecten kan per leerling en docent echter verschillen. Er is bovendien sprake van een ontwikkeling die soms zeer sprongsgewijs (vooruit en achteruit) kan verlopen en soms door incidenten wordt bepaald die zich moeilijk laten plannen. De ontwikkelingslijn is te gebruiken als een spiegel om groei van leerlingen te duiden, bijvoorbeeld tijdens rapportvergaderingen. Door deze in te vullen ontstaat een soort profiel waarin docenten hun leerlingen en de leerlingen zich zelf kunnen herkennen.

FOTO: ANITA RIEMERSMA

De beleving straalt ervan af

evalueren van sociaal gedrag

Hoe kunnen docenten de sociale ontwikkeling van de leerlingen tijdens de lessen bewegingsonderwijs bevorderen? Een mogelijkheid is om deze ontwikkeling samen met leerlingen (tussentijds) te evalueren. Onder evalueren verstaan we alle activiteiten die erop gericht zijn om informatie te verzamelen, te verwerken en te interpreteren teneinde een waardeoordeel te kunnen geven over dat onderwijs(aspect). Hier gaat het om het observeren, waarderen en eventueel rapporteren van de betrokkenheid van de leerling bij de les als groepsgebeuren.

De niveaubeschrijvingen uit het *Basisdocument* (zie de tabel) bieden een referentiekader om de ontwikkelingslijn nader te duiden.

Hoeveel leerlingen zijn er op basis, vervolgd en gevorderd niveau?

In hoeverre zijn er verschillen tussen klassen en leerjaren?

Het biedt docenten een kader om met leerlingen of tussen docenten onderling in gesprek te gaan, bijvoorbeeld bij de leerlingenbespreking. De niveaumschrijvingen vanuit bewegingsonderwijs kunnen zelfs schoolbreed ingezet worden.

Het evalueren kan impliciet gebeuren, bijvoorbeeld naar aanleiding van een gebeurtenis. Of door het expliciet met de klas bespreekbaar te maken, bijvoorbeeld aan het einde van een les of periode.

Een andere manier is dat de leerlingen zelf gaan evalueren.

De docent schetst een 'kijkkader' op het bord en bijvoorbeeld teams observeren elkaars gedrag tijdens een toernooitje of leerlingen kijken

Aspect	Basis	Vervolgt	Geworfeld	Zorg
Omgaan met regels	Volgt de afgesproken regels onder toezicht van de docent	Voert de afgesproken regels zelfstandig uit	Spreekt andere leerlingen aan op naleving van de regels	Houdt zich moeizaam aan afspraken en komt daardoor soms in conflict
	Helpt bij het opstellen en opruimen van het materiaal als het hem gevraagd wordt, waarbij wordt toegezien op de juiste en veilige opstelling	Helpt uit zichzelf mee met opstellen en opruimen van het materiaal en denkt zelf na waar de materialen moeten staan	Neemt initiatief bij het opstellen en opruimen van materialen en heeft oog voor veiligheid	Onttrekt zich aan het opstellen en opruimen, en moet gecontroleerd worden op zijn taak
Zelfstandig deelnemen	Heeft zijn sportspullen meestal in orde	Heeft zijn sportspullen in orde	Heeft zijn sportspullen in orde en aangepast aan specifieke omstandigheden	Heeft zijn sportspullen vaak niet in orde
	Doet de activiteiten die hij leuk vindt en de rest met begeleiding Hij gaat aan de slag met complexere activiteiten als de docent begeleidt	Doet alle activiteiten mee en gaat in op aanpassingen door de docent Hij doet zelfstandig mee aan de moeilijke activiteiten als de docent de situatie aanpast	Doet zonder directe begeleiding van de docent alle activiteiten mee en past zelf de situatie aan voor zichzelf en anderen	Start pas na extra uitleg of aandacht Tijdens de activiteit doet hij mee, nadat hij extra uitleg en aandacht van de docent heeft gekregen
Omgaan met elkaar	Voert met andere leerlingen opdrachten uit	Voert opdrachten uit met wisselende leerlingen en houdt rekening met verschillen en overlegt in situaties	Voert opdrachten uit met wisselende leerlingen en speelt in op de verschillen	Werkt meestal voor zichzelf zonder op anderen te letten
	Werkt met voorkeur samen met bevriende klasgenoten	Helpt anderen op vraag van de medeleerling of de docent	Neemt zelf initiatief om hulp te geven aan medeleerlingen en zij hebben ook vertrouwen in deze hulp	Houdt zich afzijdig bij het samenstellen van groepen en overleg

Tabel 1:
Deelnameniveaus
'Betrokkenheid bij
de les'

naar elkaar tijdens het opruimen. Vervolgens vraagt de docent naar de bevindingen van de leerlingen.

Een geheel andere aanpak is het ensceneren van het sociale gedrag. In dat geval is het leren bewegen niet meer leidend. Soms kan het de onderlinge betrokkenheid binnen een klas doorbreken. Een bekende aanpak is het volgende voorbeeld. Tijdens een doelspel krijgt een team in het geheim de opdracht om een bepaalde speler doelbewust niet aan te spelen. Dit kan eventueel in combinatie met een observatieopdracht van de niet-spelende teams. Na afloop worden de bevindingen besproken.

literatuur

Brouwer, B., G. ten Brinke, D. Houthoff, M. Massink, C. Mooij, G. van Mossel, E. Swinkels & A. Zonnenberg (2007). *Basisdocument Bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs*. Enschede: SLO. (Een compilatie van het basisdocument *Concretisering kerndoelen bewegen en sport* is te downloaden op www.slo.nl/voortgezet/onderbouw/Vakken/bewegen/)
Mossel, G. van (2007). Kwaliteit van lichamelijke opvoeding in het

voortgezet onderwijs. In: *Naar beter bewegingsonderwijs*, Stegeman, H. red. (2007). Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media
Stegeman, H. (2007). *Effecten van sport en bewegen op school. Een literatuuronderzoek naar de relatie van fysieke activiteit met de cognitieve, affectieve en sociale ontwikkeling*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut

Correspondentie:

g.vanmossel@slo.nl